

А вже весна, або Чи можна відродити у містах календарні народні свята?

Леопольд ЯЩЕНКО,

„Зас“ 14-23. IV 1997 р.

лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка та премії імені Павла Чубинського

Виявляється, можна, і це давно вже підтверджує яскрава діяльність аматорського етнографічного хору „Гомін“. Його незмінний керівник п. Леопольд Ященко, без перебільшення, — людина, відома кожному киянину. Згадаймо не лише виступи хору то в підземних переходах, то на міських майданах, а й самотнього посивилого сопілкаря. Звуки його чарівної сопілки раптово можуть зринуть на довгому сумному ескалаторі метро, у переповненому троллейбусі, тобто посеред буденності й сірости — щоб неодмінно викликати щасливу усмішку, що майне, як сон з радісного дитинства. Так, цей сопілкар — Леопольд Ященко.

Так от, він обґрунтовує власну думку не теоретично, а розповідає про великий і, бувало, драматичний досвід свого дружного колективу не на сцені, а з реального життя. Надзвичайно цікавий і повчальний досвід!

Про важливість народних свят, обрядів та звичаїв і про їх відродження говориться нині багато, на різних рівнях, і всі начебто згодні... Але практичних зрушень, на жаль, мало — здебільшого ми бачимо реконструкції народних обрядів силами самодіяльних і професійних фольклорних колективів на сцені. Деякі з них спираються на місцеві традиції, які ще зберігаються в пам'яті старших поколінь, інші ж послуговуються опублікованими сценаріями. Але так чи інакше, це ще не відродження самих обрядів у побуті, а їх імітація і популяризація серед широкого загалу, який подекуди вже й забув звичай своїх предків. Проте за сприятливих умов ці зусилля послужать поштовхом до утвердження занедбаних звичаїв у побуті того чи іншого села, хоча б у змінених формах. Якщо ж їм судилася доля музейних реліквій, то тим більше треба їх зберігати й фіксувати усіма можливими засобами для прийдешніх поколінь.

А як бути у містах, де народні звичаї та обряди давно вже забулися, та й сама українська мова подекуди вийшла з ужитку? Становище ускладнюється ще й тим, що ми живемо в добу науково-технічного прогресу, який несе всюдисущий сервіс і пригнічує масову творчу ініціативу. Відомо ж бо, що народні традиції протягом віків творилися на засадах самообслуговування, коли народ сам давав собі раду, поєднуючи в собі функції поета і композитора, сценариста і режисера, творця-виконавця і споживача культурно-мистецьких цінностей.

Нині ситуація докорінно змінилася, але, на щастя, попередні покоління залишили нам величезну культурну спадщину, якою слід уміло скористатися. Ми не тішимося надією на відродження всіх народних звичаїв у міському середовищі, тож обмежимося найголовнішими.

От хоч би веснянки — зустріч весни. Це морально здоровий, життєрадісний звичай, ні від когось не запозичений, який так чи інакше стосується всіх — і селян, і городян, і старих, і малих, і віруючих, і невіру-

ючих. Колись поширений у всій Україні, він є втіленням нашого власного глибинного світогляду, наших етичних та естетичних норм. Це є якраз те, що ми маємо протиставити гаславній імпортній поп-культурі. Дається взнаки нехтування власними духовними надбаннями протягом десятиліть тоталітарного режиму. Але альтернативи в нас немає — ми повинні терпляче і послідовно надолужувати прогаєне, відновлювати незаслужено забуте й занедбане, щоб не дати себе

остаточно перемолоти на жорнах всесвітнього стандарту, який суне на зміну колишньому „общесоюзному“.

Що ж до пісень, хороводів, молодіжних і дитячих ігор та забав, то їх наш народ створив безліч — тут є з чого вибирати, було б лиш бажання.

Аматорський хор „Гомін“ ось уже протягом багатьох років утверджує цей прекрасний звичай у Києві, започаткувавши його ще 1969 року, за умов жорстких утисків з боку комуністичної влади. Дійшло до того, що 1971 року хор був ліквідований як „націоналістичний“, чимало його учасників зазнало репресій; проте 1984 року, після довгої вимушеної перерви, хор знову ожив і взявся продовжувати почату справу.

У Гідропарку, на березі Венеціанської протоки, біля пішохідного мосту у дні відпочинку й народних гулянь ми зустрічали прихід весни вічно прекрасними, немирущими піснями — „Розлилися води на чотирі броди“, „Весняночко-паняночко“, „Ой вербице“, водили „Кривого танця“, влаштовували весняні ігри та забави, залучаючи до участі всіх бажаних, не обминаючи й дівчур. Створені колись у селі, вони органічно вписуються і в наше докідля, бо ж прихід весни, її квітуче буання відчувається скрізь, не залишаючи нікого байдужим.

Найчастіше ми влаштовували веснянки на травневі свята і День Перемоги. А з 1990 року, за народним звичаєм, святкуємо, насамперед, біля церкви на Великдень. Останніми роками — біля церкви Івана Богослова (колишня трапезна Михайлівського золотоверхого собору), а на другий день, у пенділок, у Музеї народної архітектури та побуту, біля діючих церков Святого Михайла або Святої Параскеви. (Нинішнього року це буде 27 і 28 квітня). У храмі після служби, дець близько 14–15-ї години співаємо „Христос воскрес“, „Засвіт раненько“, „Хваліте Господа з небес“ та інші духовні твори. А потім довкола церкви водимо хороводи — „А ми кривого танцю йдем“, „Ой, чи спиши, чи чу-

ши, як на горі дзвонять“, „По тім боці Дунаю“ тощо. Хор співає „Ой веснонько, весно“, „Ой високи тиночки“, „Ой, вийся, хмелю“ та інші хорві веснянки; молодь влаштовує веснянки-забави — „А ми просо біяли“, „Пустіте нас в угорську землю“, „Жучок“, „Воротарчик“, „Король“, „Голуб і голубка“, „Сухий пліт“; дівчур грає „Подоланочку“, „Царівну“, „Грушечку“, „Красну панну“, „Котика й мишку“... Старші, стоячи осторонь, приспівують, глядачі приєднуються, і все це разом творить барвисту картину народного свята, в якому беруть участь усі бажані.

Останніми роками Великодні веснянки започатковано також на Теремках—II, біля церкви Бориса і Гліба, за участю місцевих учителів та школярів. Свята весни у формі концертів та розваг влаштовуються також і в деяких школах та дитячих садках столиці. І це дуже добре. Проте, якщо йдеться про народний звичай, то, ясна річ, веснянки слід переносити, по можливості, на лоно природи — насамперед на церковні подвір'я у дні Великодніх свят, а також у парку культури та відпочинку, де збирається багато людей. Бо вони ж такі народжені серед живої природи, оспівують її, а тому в чотирьох стінах почуватися, як пташина в клітці.

Досвід засвідчує, що відродження в містах веснянок (а також свята Купала, Різдва яких колядок та щедривок) — справа реальна і перспективна. Головна передумова — наявність зацікавлених людей, ініціаторів. Ми певні, що такі знайдуться в кожному місті — потрібно лише їх розшукати й згуртувати. (У Києві в 60-ті роки таким об'єднуючим осередком був приватний музей Івана Гончара.) Нині це зробити набагато легше, а починати можна з малого, поступово, з року в рік розширюючи коло учасників і збагачуючи репертуар. Бажано, щоб основою відродження став аматорський народний хор, як це має місце і в нас, або ж одна із шкіл, де є ініціативні вчителі, запалені шією дією.

Проте слід враховувати, що нинішні хорві колективи та їхні керівники нащлені, як правило, на сцену, на концертне виконання вивчених творів. Що ж до народних свят, то тут потрібен принципово інший підхід. Народні свята — не концерт, хоч концертні номери можуть бути його складниками. Посильну участь у масових ритуалах, співах, танцях, хорородах на святі беруть усі бажані. Тож слід обов'язково передбачити загальнодоступні пісні, забави, ігри, які можна використовувати без ретельної підготовки. У сільському побуті, як відомо, учасники свят здебільшого обходяться без репетицій, співають і розважаються не на показ, а самі для себе, пісні ж засвоюють шляхом поступового прищеплення. Саме в процесі вільного самообслуговування і творилися протягом віків усі наша багата й розмаїта пісенна культура*.

Головне тут — не майстерність і вишкіл, а добра воля й зацікавленість самих учасників. Якщо вони є, то відродити народний звичай неважко і в наших зрущіваних містах, де його вже давно забуто (як-от у Києві). Якщо навіть у Нью-Йорку українська громада влаштовує Великодні гайвки біля церкви, то ще з більшим успіхом це можна зробити і у Він-

ниці, і в Житомирі, і в Харкові — потрібні лише самовіддані ініціатори, які усвідомлюють важливість цієї справи. Адже у Великдень навіть безнадійні атеїсти кидають роботу і відпочивають з дітьми на вулиці, у парку, а то й біля церкви — тобто ходять без певної мети, шукаючи видовиш.

Якраз тут і є нагода для відродження Великодніх гайвок. Звичайно ж, треба докласти зусиль на підготовку й рекламу. Але то лише на початку. Справжня традиція якраз і полягає в тому, що кожного року у певний час, у певному місці люди збираються, знаючи наперед, що там вони знайдуть однодумців і співників. Можливо, не скрізь цей звичай швидко набуде поширення, але це буде зручна нагода для спілкування та єднання всіх шанувальників української мови та культури, зокрема для утвердження рідної мови й пісні на побутовому рівні в дитячому середовищі, що має особливе значення для східноукраїнських теренів.

До речі, українська церква (православна і греко-католицька) і Великдень з веснянками — це ті точки, що єднають докупі наших розпорощених братів-українців за океаном. Хоч ми живемо на своїй Батьківщині, потреба єднання є актуальною і для нас, якщо хочемо вижити як нація у російськомовному міському оточенні.

Традиція може бути скромна і непоказна. Але вона має ту перевагу, що живе незалежно від колективів та керівників, — якщо це справжня традиція. Бо керівники й художні колективи, на жаль, не вічні — проходить час, і від них залишаються лише спомини... А традиція живе, зв'язуючи нас у єдине ціле з наступними поколіннями. Саме до цього нам треба прагнути. А керівникам художніх колективів — не дуритися чорною роботою з початківцями і простих невибагливих пісень та побутових ігор і танців, які, можливо, й не підходять для концертного виконання, але можуть стати частиною нашого побуту. Не забуваймо, що в містах нині проживає багато вихідців із села, які пам'ятають звичай і пісні свого краю. Що ж до молоді, то переважна більшість її зосереджена в містах. Отже, для відродження календарних народних свят тут, я вважаю, умови сприятливіші, ніж у багатьох малолюдних селах. Сподівається на те, що „глибинка“ витягне і врятує нашу мову й культуру, нині не доводиться — не ті часи. Але ж ми не використовуємо як слід наших можливостей, бо спрямовуємо свої зусилля, в кращому разі, на демонстрування (імітацію) народних звичаїв на сцені, лишаючи поза увагою їх відродження в побуті. Становище, загалом, досить-таки кепське... Але не безнадійне.

Якщо ж нам пощастить утвердити кращі народні звичаї в побуті, то ми тим самим закладемо міцні підвалини нашого майбутнього, нашої духовного безсмертя. Тож берімося до праці — справа того варта!

* Календарно-обрядовий репертуар хору „Гомін“ для дітвей шкільного віку частково опубліковано в журналі „Радянська школа“, 1989 р., № 5 (веснянки), № 6 (пісні та поради до свята Купала), № 7 (колядки та щедривки).